

Bomen: vooral voor vlinders in de nacht

Tekst: Frank Moens (Bomenstichting),
Jippe van der Meulen & Kars Veling

In bossen in Nederland kom je maar weinig dagvlinders tegen. Het is er vaak koel en donker en dagvlinders zijn juist warmteminnend. Het zijn vooral nachtvlinders, veel onopvallender maar wel veel groter in soortenaantal. Bomen spelen vooral een rol als waardplant, de voedselbron voor rupsen. We namen twee boomsoorten als voorbeeld en kwamen tot de conclusie dat bomen onmisbaar zijn voor vele tientallen soorten nachtvlinders.

Dagvlinders in bossen De dagvlinders die in bossen voorkomen zijn in drie categorieën te verdelen: echte bosvlinders die strikt aan bos gebonden zijn, bosrand en struweelvlinders en vlinders waarbij het bos een belangrijk element vormt van hun leefomgeving. De warmteminnende dagvlinders mijden gesloten, schaduwrijke bossen. Ze zijn wel te vinden op de plekken in het bos die door het zonlicht worden bereikt. Echte bosvlinders, zoals de kleine ijsvogelvlinder en de grote weerschijnvlinder, zijn zeldzaam in Nederland. Zij komen voor in oude, vochtige loofbossen.

Voor ongeveer twintig soorten dagvlinders vormen (loof)bomen en struwelen een belangrijk onderdeel van hun leefgebied. Het bont zandogje bijvoorbeeld zoekt de open lichtplekken tussen bomen op om daar een territorium te vestigen. Andere dieren en zeker andere mannetjes worden fanatiek uit die plekjes gejaagd, terwijl de vrouwtjes er van harte welkom zijn.

Nachtvlinders Nederland telt meer dan 2200 soorten nachtvlinders. Ze worden verdeeld in twee hoofdgroepen: macro-nachtvlinders en micro-nachtvlinders. Nachtvlinders zijn veel minder warmtebehoefstig dan dagvlinders en daarom niet speciaal aan het zonnige open landschap gebonden. Het aantal bossoorten is in verhouding tot de dagvlinders veel en veel groter en een groot aantal soorten heeft één of meerdere bomen als waardplant.

Trees: mostly for moths

As woods are often dark and cool, they are not in general a favourite butterfly habitat. Moths, however, need less warmth, and a great number of species are found in woods. There, the caterpillars use certain trees as larval foodplant.

Two common trees, oak and willow, foodplants for many moths, are described in detail, together with some of the interesting moth species which live on them.

Voor dit artikel kijken we naar twee veel voorkomende boomsoorten in ons land: de eik en de wilg.

Eik Van de eik zijn alleen de zomereik en de wintereik inheems. De twee soorten verschillen op het eerste gezicht niet veel. De zomereik komt verreweg het meeste voor. Deze soort is in het hele land te vinden, zowel op de hogere gronden, waaronder ook de duinen als in de lager gelegen rivieren- en veengebieden. Ze houden wel van droge voeten dus in een uiterwaard zul je er niet snel een tegenkomen. In veengebieden wil er hier en daar wel eens een tot volle wasdom komen. Maar als de bodem bij lange regenperioden te drassig wordt bestaat de kans dat ze met een flinke windvlaag tijdens een onweersbui tegen de vlakte gaan. Een forse eik weegt al gauw vijftien ton en dat



Bomenstichting

Eik



Frans Hodzelmans

Bomen huisvesten uitgebreide spinsels met rupsen van de stippelmot.

vraagt een stevige verankering voor de wortels en een draagkrachtige bodem.

Eik heeft grove, ruwe schors die een veilige plek en beschutting biedt voor talloze insecten; zo'n 340 verschillende soorten zijn ooit geteld. De bladeren, die pas eind april, begin mei aan de boom verschijnen, zijn een gewilde dis voor horden rupsen: alleen al van de macrovlindersoorten zijn er 160 soorten aangetroffen. De voorbode voor een grootschalige vreetpartij is vaak al waar te nemen in het late najaar als 's avonds in het schijnsel van verlichting de mannetjes van de wintervlinder zich massaal laten zien. De rupsjes zijn in staat eiken volledig kaal te vreten. Het jonge, malse blad heeft de voorkeur. Met het volgroeien van het eikenblad neemt ook de concentratie looizuur daarin toe en dit vormt een natuurlijke afweer tegen vretelij. Gelijk met het verpoppen van de rupsen onderneemt de eik opnieuw een poging zich van bladeren te voorzien, hetgeen vrijwel altijd lukt.

Aangezien eiken zowel in bossen als in struwelen en lanen en parken voorkomen is deze soort een belangrijke schakel in de ruimere verspreiding van nachtvinders.

Wilg Wilgen zijn in ons land in soortenaantal veel talrijker dan de eik. Ze variëren van enorme bomen zoals de schietwilg in polders en uiterwaarden tot de lage heesterachtige kruipwilg die veel in de duinen wordt aangetroffen. Daar-

tussen bevindt zich een scala van zo'n 20 soorten, die meestal de vorm van een forse heester hebben. Waarschijnlijk worden door die variatie meer vlindersoorten op wilg aangetroffen dan op eik. Ongeveer 180 soorten zijn geteld. De grauwe wilg en boswilg zijn waardboom voor de grote weerschijnvlinder en zo zijn er ook soortspecifieke nachtvinders. Het wilgenblad wordt gretig geconsumeerd door allerlei insectenlarven, maar anders dan bij eik hebben wilgen niet zo'n last van plagen.

De meeste wilgen geven de voorkeur aan een natte bodem. Het deert ze ook niet als ze in de winter enige maanden in ondergelopen gebied moeten staan. Tot het midden van de vorige eeuw kende ons land een rijke griendcultuur: vele duizenden hectaren beplant met wilg, die om de 3 tot 5 jaar tot 20-30 cm boven de grond werden gekapt. De takken en tenen werden gebruikt voor allerlei doeleinden variërend van grote zinkstukken voor dijkfundering tot gevlochten manden. Met de komst van

Huib Huneker



Wilg

Nederlandse vlindersoorten met eik en wilg in de naam

eikenblad	katwilgultje
eikendwergspanner	fraaie wilgenuil
eikenoogspanner	wilgendwergspanner
eiken-orvlinder	wilgengouduil
eikenprocessierups	wilgenhermelijnvlinder
eikentandvlinder	wilgenhoutrups
eikenuiltje	wilgenweeskind
eikenvoorjaarsuil	wilgenwesplinder
eikenweeskind	wilgenschorsvlinder
eikenwesplinder	wilgenspanner
variabele eikenuil	wilgentandvlinder
vroege eikenuil	

Aantallen soorten die op eik respectievelijk wilg,
plus maximaal één tot drie andere waardplanten, voorkomen.

47 Soorten op eik en één tot drie andere waardplanten	
- onder andere op eik	10
- vooral op eik	16
- alleen op eik	21
55 Soorten op wilg en één tot drie andere waardplanten:	
- onder andere op wilg	32
- vooral op wilg	18
- alleen op wilg	5

kunststof nam de vraag naar wilgenhout af en werden veel grienden geroid. Daarmee verdween ook een groot leefgebied voor vele vlindersoorten.

Wilgen zijn nog steeds geliefd als boom langs wegen, in houtsingels en niet te vergeten als knotboom. Ze groeien hard en geven daardoor snel beschutting tegen wind. Wilg is een pioniersoort: ze staan aan het begin van de successiereeks. Dat betekent dat ze als een van de eerste boomvormers verschijnen op natte braakliggende gronden. Pioniers worden niet oud. Wilgen van honderd jaar zijn in ons land op één hand te tellen. Eiken, daarentegen staan aan het eind van de successie. Ze kunnen met gemak 400-500 jaar oud worden als ze op een goede groeiplaats staan en tijdens hun leven ongemoeid worden gelaten.

Bladrollers en houtboorders De manier waarop rupsen op bomen zich voeden is zeer gevarieerd. Houtboorders, bladeters, knopvreter, bladsketeerders, bladmineerders, bladrollers: allemaal hebben ze hun specifieke voedings- en leefwijze op hun waardboom. Een echte houtboorder is de wilgenhoutrups *Cossus cossus*. De soort leeft vooral in zacht hout soorten als wilg en populier. Het vrouwtje legt haar eieren in bastspelen van de waardboom. Ze doet dat vooral op verzwakte exemplaren. Vaak worden ook reeds aangetaste bomen opnieuw belegd. De rupsen leven eerst vlak onder de bast. Later boren ze zich in het hout en maken daar hun ovale gangen. Ze verspreiden een zurige lucht en worden daarom in Engeland 'goatmoth' genoemd. Omdat het zachte wilgen- of populierenhout een lage voedingswaarde heeft duurt het wel drie tot vier jaar voordat de rupsen volgroeid zijn. Van echte schade aan de bomen is meestal geen sprake. Alleen bij een langdurig en dicht bevolkte boom kan kappen nodig zijn in verband met het risico op breken bij harde wind. Meestal voor de laatste overwintering komen de rupsen uit de boom tevoorschijn, op zoek naar een plek om te verpoppen. Het is geen uitzondering in de herfst de vingerdikke, kale, geel-met-rode rupsen rond te zien kruipen: de tot 8 cm lange dieren moeten haast wel opvallen! Voor de vlinder geldt dat juist niet: hij zit met zijn uitstekende camouflagekleur en -tekening overdag doodstil op stammen en takken en komt pas als het donker is tot activiteit.

De groene eikenbladroller *Tortrix viridana*, een micro-vlindertje, leeft bij voorkeur op eik. Vroeg in het voorjaar, net voordat de knoppen zullen gaan uitlopen, komen de eitjes



Wilgenhoutrups.

uit. De rupsjes kruipen in de knoppen en voeden zich met het voedzame jonge bladmateriaal. De wat oudere rupsen eten van het nog jonge blad. Ze verbergen zich in een samengesponnen of opgerold blad. Van aangevreten bladeren blijft vaak niet meer dan de hoofdnerf over. Bij een flinke aantasting kan een hele boom kaalgevreten worden.

Verborgen schoonheid Op eik en wilg komen diverse weeskindsoorten voor. De eik herbergt het karmozijnrood weeskind, het grijs weeskind en het zeer zeldzame eikenweeskind. De wilg biedt huisvesting aan het wilgenweeskind en het rood weeskind. De laatste komt vrij algemeen voor, ook in stedelijk groen. De rupsen rusten overdag tussen bastspelen en eten 's nachts van de bladeren. De nachtvlinder vliegt soms op zwoele middagen in groepen rond de boomtoppen. Meestal rusten ze overdag onopvallend op stammen en muren! Als een zittende vlinder echter verstoord wordt schuift hij de bovenzijde van de achtervleugels uiteen en vertoont zijn dieprood-met-zwarte achtervleugels. Bij gevaar vliegt hij in een grillige vlucht weg en de verschrikte en verwarde vijand heeft dan vaak het nakijken. ■



Rood weeskind.